

Проблема становлення особистості у творчості Віктора Близнеця (на прикладі повісті
«Женя і Синько»)

*Дудінова Н. О., асистент кафедри
філологічних дисциплін та методик їх викладання РВНЗ “КГУ”*

Анотація. У статті досліджується проблема становлення особистості на прикладі твору «Женя і Синько» Віктора Близнеця. Проблема основана на контрастному зображенні двох головних героїв.

Ключові слова: особистість, дитина, контраст, негативний та позитивний герой, повість.

Annotation. The article deals with the problem of personality forming at the example of Victor Bliznets's story "Zhenya and Synko". The problem is based on the contrastive description of the main characters of the story.

Key words: personality, child, contrast, negative and positive character, story.

Вступ. Дитячі образи завжди привертали увагу багатьох дослідників. Але найчастіше такі образи розглядалися на прикладі творів Г.Тютюнника, О.Гончара та М. Черемшини (О.Гнідан «З позицій правди і гуманізму. Доля дитини в художньому зображенні Марка Черемшини», В. Біленко «Найнадійніші люди на світі – це діти... Образи дітей у творах Олеся Гончара», В.Біленко «З любов'ю й доброти народжене. Діти у творчості Григора Тютюнника» та ін.)

Зв'язок роботи з науковими і практичними завданнями. Творчість письменника, а вірніше окремі риси творчості В. Близнеця досліджувалися вже по його смерті – у 80 – х роках. Це передмови до видань творів, згадки у літературно- критичних оглядах, статті, рецензії О. Гончара, Ю. Мушкетика, В. Базилевського, Г.Клочка, В. Панченка, С.Іванюка, М. Слабошпицького та інших. І лише у 1994 році Антоніна Гурбанська захистила дисертацію на тему: «Творчість Віктора Близнеця у контексті української прози 60-70-х років ХХ ст.», де вперше було систематизовано та проаналізовано художній набуток В. Близнеця в контексті свого часу та у зв'язку із традиціями класичної літератури.

Метою статті є аналіз художнього твору «Женя і Синько» з позиції основної проблеми повісті - проблеми становлення особистості. Проблема розглянута за допомогою контрастного зображення двох головних героїв твору – Жені Цибулько та Андрія Куцолоба.

Результати дослідження. Письменника вабила «нова література для дітей – з новими конфліктами, новими героями, новим морально- психологічним кодексом, новими ідеалами...» [4: 10].

Книги В. Близнеця на той час були невідомими, бо їх не можна було зарахувати ні до «літератури для дітей» (хоча багато критиків взагалі заперечували таке поняття), ні до літератури для дорослих. Так, друга збірка письменника «Як народжується стежка» (1977р.) автором була адресована дітям молодшого шкільного віку, але водночас це і «доросла» проза, оскільки В. Близнець, осмислюючи своє незабутнє, далеке дитинство, єднає його з майбуттям.

Звертаючись до теми дитинства, В. Близнець доводить, який широкий аспект проблем вона відкриває перед митцем, як збагачує мистецьку палітру. Тут і краса світу, його чистота і ясність, любов і ненависть, драматизм ситуацій і ключ до досягнення характеру людини.

«Висока заселеність дітьми сторінок тогочасного письменства викликала нарікання офіційної критики на тематичну обмеженість, вузькість погляду митців (Гр. Тютюнник, Є.Гуцало, В. Кава, М. Кравчук та ін.), а також звинувачення їх у втечі від гострих проблем сьогодення...» (с.12 Гурб) Але, якщо говорити саме про В. Близнеця, слід зазначити, що він виявляв інтерес до тих якостей дитини, котрі мають продовжуватися в характері дорослої людини.

Повість «Женя і Синько» (1974 р.), відома у журнальному варіанті під назвою «Двоє з одного класу» («Дніпро», 1974, №4), поєднує дві тенденції, що існували ще на початку 60-х років – узагальнено-романтичного та реалістичного зображення дійсності. У своїй основі вона виявилась морально полемічною стосовно творів, у яких зображувалися лише позитивні герої.

У першій повісті для дітей «Звук павутинки» автор, зображуючи процес становлення особистості дитини, демонструє органічне поєднання ліричного та епічного начал. А от шкільна повість «Женя і Синько» є її логічним продовженням. Причиною виникнення твору стало посилене зацікавлення автора проблемою дитини та школи, про що свідчить його стаття «Цей складний, неслухняний підліток», що була надрукована у журналі «Література. Діти. Час.» у 1978 році.

Прослідкуємо зміну назви твору. Спочатку автор ставить в центрі уваги твору Женю та Бена, тобто двох дітей з одного двору, з одного класу, але зовсім протилежне виховання вони отримують, а тому і наслідки цього виховання зовсім різні. Потім В. Близнець називає твір «Женя і Синько», тобто про Женю та її вимріяного друга – чортика Синька. У листі до своєї землячки А. Корінь повістяр написав: «... Думаю, що в будь-яких жанрах для дітей, навіть у побутовій повісті, мусить бути елемент фантазії, вигадки, чародійства» (Корінь А. Слово не сорочка, а душу гріє // Як звук павутинки. С. 107.)

Письменник свідомо робить наголос на усвідомленні головною героїнею Женею своєї особистості і своїх вчинків, пропонуючи читачеві не зразок її поведінки, а підносячи високу духовність, твердість переконань тощо. Отже, герої не виступають носіями моральних рецептів, а стимулюють думку й почуття читача до вироблення власної системи цінностей, самостійного розв'язання проблемних ситуацій у реальному житті.

Його герої реальні, не ідеалізовані, не загримовані й не засолоджені, вони такі, як у житті: різні за вдачею, непосидючі, мрійливі, нерозважливі, насмішкуваті, довірливі [4: 13].

Письменника цікавить індивідуальний макрокосмос окремо взятої дитини, отже він і прислухається до головної героїні повісті «Женя і Синько» («Двоє з одного класу») – Жені, яка вигадала в своїй уяві чортика Синька, що стає її найкращим другом.

Слушною є думка Антоніни Гурбанської, яка у своїй монографії «Віктор Близнець. Літературний портрет» пише, що «розгортаючи сюжети оповідань, письменник зосереджується на утвердженні високих гуманістичних ідеалів, навчає читачів умінню прощати, відрізняти добро від зла, закликає до щирості у взаєминах...» [4: 14].

Можна з впевненістю стверджувати, що повість «Женя і Синько», як і перша воєнна повість В. Близнеця «Паруси над степом» позначена навчанням її автора у «школі Яновського»: той же монтаж характерів за принципом різкого контрасту, те ж прагнення чіткої метафори, символічної деталі. Наприклад: «Найближчі соратники не розуміли Бена: що з ним таке? Не раз – це бачили всі – він без остраху сідлав товстомордого Шурика, отамана з сусіднього двору, і під рев та свист хлопчаків товк його носом у землю. А от перед Цибулькою... наче пасує. І червоніє до вух...» [2: 233], «... А проте голос Ізольди Марківни, всупереч клятій непогоді й марлевій пов'язці, звучав, як завжди, чистим, прозорим сопрано...» [2: 282].

В. Близнець відкриває читачеві, здавалось би, елементарну, але надзвичайно цінну істину: дорослим потрібні діти, турбуючись про них, вони у такий спосіб переносять себе в майбутнє; а дітям потрібні дорослі, їхній досвід – як база подальшого розвитку, руху вперед. Виховання дітей, вимоглива любов і повага до них, дружба з ними є духовною потребою їхнього життя. Особливо показові в цьому плані образи Галини Степанівни Цибулько і та її дочки – Жені Цибулько. Сама мати Жені, характеризуючи свою сім'ю, нічого особливого сказати про виховання у родині сказати не може: «Ну, яка у нас сім'я?.. Нас троє: Женя, чоловік і я. Чоловік зараз на роботі, він майстер на всі руки: і маляр, і художник, і реставратор. Непогано заробляє. Маємо дві кімнати: у першій ми з Васею, тобто з чоловіком, а в тій, тихішій, дочка. Там Женя спить, там робить уроки. Стараємося, щоб було тихо...» [2: 210] (підкреслення наше – Н. Д.). Бачимо, що мати особливу увагу

звертає на умови, в яких живе і працює її дочка, головне, щоб тихо було, щоб ніхто не заважав. До такого висновку приходять і вчителька малювання Ізоolda Марківна: «Ясно, ясно! – бадьоро перепинила вчителька і сказала, що вона, власне, так і думала: у них чудові домашні умови, дружна сім'я... Що все добре – видно по дочці: Женя вчиться тільки на п'ятірки...» [2: 214]. Бачимо, що в цій родині мати не лише виконує свої материнські обов'язки, а й помічає її настрої. Отже, коли вчителька говорить про те, що вона прийшла до них не тому, що Женя погано вчиться, а «... зовсім з іншої причини», Галина Степанівна щиро дивується, і відповідає, що вона помітила зміни в поведінці дочки: «А я бачу: прийшла Женя якась винувата: мовчки поїла і бігом за уроки... Мати згадала також, що останнім часом дочка взагалі чомусь насторожена...» [2: 215].

Зовсім інше виховання в родині однокласника Жені – Андрія Куцолоба.

Контраст у змалюванні цих двох героїв з'являється з перших рядків повісті, з «Доповідної записки вчительки малювання Ізоoldи Марківни Книш директорові школи», в якій доповідається, як проходив урок у 5- А класі. Спочатку вчительці заважав пояснювати мету уроку Андрій Куцолоб, якого всі називали Беном, він «... кілька разів пірнав головою під парту і, розмахуючи у повітрі ногами, комусь вигукував: «Бий з флангів!» [2: 189]. Коли Ізоolda Марківна викликала Бена до дошки, той «... маючи неабиякі здібності до малювання, швидко упорався із завданням» [2: 198]. Потім до дошки була викликана Женя Цибулько «... Ви, мабуть, знаєте, товаришу директор, цю смаглявеньку дівчину з першої парти. Вона кругла відмінниця, уважна і серйозна на уроках, проте може і коника викинути: повернутися і ляснути кого – небудь по лобі... » [2: 198]. Але, знаючи всі дивацтва Жені, такого Ізоoldи Марківна від неї не очікувала. Женя замість того, щоб намалювати на дошці «...огірок у двох площинах» зобразила «справжнісіньке порося» [2: 199]. Пізніше, у розмові Ізоoldи Марківни з директором, ми дізнаємося, що Петро Максимович був, без сумнівів, за програму, але «... об'ємне зображення огірка у двох площинах... щось дуже мудряще... А чи не можна простіше – повести дітей у парк – зараз осінь, гарно, і хай там малюють собі – квіточки, дерева, що їм ближче до серця...» [2: 209], але вчителька малювання навела незаперечні факти, за якими малювати у 5 класі можна було на цьому уроці лише «...огірок у двох площинах»: «...якщо їм дозволити, якщо пустити на самоплив, то знаєте...» [2: 209]. Отже, бачимо, і реакцію дітей: бешкетник Бен не хотів ніяких проблем і намалював огірок, а Женя, яка любить фантазувати, добре навчається, своїм малюнком на дошці висловлює своєрідний протест проти такого стандарту у підході до звичайного уроку малювання.

Вдруге зустрічаємося з образом Бена в наступному розділі повісті «Женя і Синько». Автор описує хлопця з позиції директора школи Петра Максимовича, людини воєнної, і

«...як на думку Жені, взагалі особливої...»: «Він (директор) спокійно підвів очі на Бена, з цікавістю оглянув цього веселого, добре вгодованого хлопця, повного сил і здоров'я...» [2: 205]. Опис портрету закінчує сам автор, підкреслюючи, що у Бена «... голубі,.. чарівно красиві, як у героя ковбойського фільму, очі...» [2: 205]. Цікаво, що ім'я Бен зустрічається у «Щоденникових записах» Віктора Близнеця, опублікованих дружиною письменника. У червні 1971 року прозаїк з дружиною відпочивав у Криму і зробив такий запис: «29.06.71. Пляжні хлопчики. До свого товариша: -Бен! Бен!.. До виховательки: -Анна Тигрова (Анна Львовна)» [3: 126]. Отож, Бен, як і Анна Тигрова, для письменника таке собі зневажливе, можливо, вульгарне звертання. У творі Андрій сам для себе обирає таке ім'я, а «... в дев'ять років Бен присвоїв собі звання генерала й організував у дворі армію, якій дав військовий номер 101-ї бронедесантної» [2: 228].

Автор дає повну картину «войовничого виховання Бена» [2: 227]: «...виростав майже без батьків...», мати його більше працювала за кордоном, батько, щоб не відставати від дружини, також «...надовго виїжджав ...» [2: 227], а коли зрідка батьки і зустрічалися вдома, то «...цілували й пестили сина, а потім знов розліталися,.. залишаючи Бенові тільки прощальні поцілунки та купу всякої всячини...пістолети й автомати,.. ковбойські пояси... Тим самим вони ще більше розпалювали бойовий, войовничий дух Бена, який вдень і вночі наступав, стріляв, брав у полон» [2: 227].

А насправді Бена виховував дід Андрон, який був йому і за няньку, і за мамку. Дід дуже любив онука, і «...незважаючи на похилі роки й хвороби, він працював дома, мов каторжний... Але в цього старого засмиканого чоловіка була одна слабкість - спогади» [2: 227]. Всі спогади діда були на військову тематику.

Дід, хоча і любив онука, але «... нишком плакав од нього і в душі називав його мучителем і тираном» [2: 228].

Бен вважав себе «генералом». На перший погляд і читач бачить, що Бена хлопці зустрічають як справжнього генерала, але дуже швидко автор показує читачеві справжнього «дворового лідера» Вадьку Кадуху: «... Худий, нервово-мстивий Кадуха, сирота із сусіднього двору,.. не спускає з лиця презирливої гримаси. Тим самим він говорить: «Що ти виламуєшся, Бен? Ти пігмей. Пост командуючого я продав тобі временно за цигарки й дрібну монету...» [2: 229].

Письменник намагався дослідити, чому Андрій став «генералом» Беном, де коріння його немилосердності. Відповідь, звичайно ж, неоднозначна. В першу чергу, винні батьки, які займалися лише собою і не бували дома. А коли вже сталося нещастя і Бена забрали в міліцію, батько приїхав таки, «визволив» сина, а дома впроваджував свою «педагогіку»: «... можеш міліції очі замилювати, а не мені. Підбили його. А хто підбив тебе в підвал

лізти, грабіжництвом серед ночі займатися?... – скрипнув зубами Куцолоб і засопів, шаленіючи від того, що цей вгодований патлатий бевзь, його син, пригнувся й прищулився, як жалюгідний цуцик. – Ану стань! Не гнись! Бандит! І Куцолоб уперше в житті затопив з усього розмаху в рідну синову пику...» [2: 343-344]. Дід намагався заступитися, але його ще й звинуватили «... це ваша робота! Ваше виховання! Ви потурали! Ви довели всю сім'ю до ганьби і позору!» [2: 344]. Але недовгою була навіть така «педагогіка» батька. Діда Андрона забрала «швидка допомога», а батько, повернувшись, полетів у Карпати, залишивши Бена самого із своїм нещастям наодинці під домашнім арештом.

У творі відчувається постійне порівняння двох зовсім різних підлітків: Жені і Бена. У Жені є батьки, які займаються її вихованням, вони сім'єю ходять в походи. Женя була у батька на роботі й бачила, як з повагою ставляться до батька його колеги. У Бена також є батьки, але вони не займаються вихованням сина, він завжди з дідом. У Жені є друзі, але всі її друзі незвичайні. Перший друг Мотя. Мотю вона любила, але соромилася такої дружби, бо Мотя був удвічі менший за неї. «А ще Женя дружила з професором Гай-Бичковським, з кондукторами трамваїв, з одноруким інвалідом, що продає на базарі гарбузове насіння, з дідом поштарем, який узимку носить пошту без рукавиць і каже, що йому зовсім не холодно, з продавщицею молока...» [2: 208]. І був у неї вигаданий «Таємний друг» - волохатенький чортик Синько. З такими друзями виростає Женя дівчиною сміливою, рішучою, творчою.

У Бена справжніх друзів не було, він не дружив, а постійно «воював» із своєю 101-ю армією.

Висновки. Письменник, показуючи становлення особистості, розкриває внутрішнє дорослішання допитливої п'ятикласниці Жені, передає її почування, думки, мрії, бажання. Зображуючи яскраво індивідуальний характер дівчинки, повістяр зосереджує увагу і на її стосунках із батьками, з однокласниками, вчителями, дітьми з її двору, з молодшим за неї та з професором Гай-Бичковським. Образ друга Жені, чортика Синька, підкреслює значення роду, народної моралі у вихованні дитини. І лише Женя приходить на допомогу Бену, коли той залишається наодинці зі своєю бідною. І мати не проти, щоб він прийшов до них поїсти, тому що знає, що вже п'ятий день Бен дома один, а батько Жені «... розумів, що хлопця можна нагодувати супом, а от що зробиш з батьками?...» [2: 359].

Отже, бачимо різкий контраст. До Жені в родині ставляться як до особистості. Вона стає творчою людиною. А в родині Куцолобів переважають цінності матеріальні, і тому він, Бен, є об'єктом. І дитина виявляє протест, намагаючись хоча б таким засобом повернути себе родину.

В цілому твір Віктора Близнеця «Женя і Синько» відображає різні підходи у вихованні дитини. Описовість у творі подається без знижок на «дитячість» читача, автор розкриває перед юним читачем реальні картини життя. Він ставить питання, що пов'язані із формуванням характерів позитивної героїні Жені та негативного героя Бена.

Бібліографія

1. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: «Просвещение». - 1989. - 350 с.
2. Близнец В. С. Избранные произведения в двух томах. Т. 1. – К. «Веселка». – 367 с.
3. Близнец В. С. Щоденникові записи. – Дніпро. – 1994. - №5-6. – С. 124-129.
4. Гурбанська А. І. Віктор Близнец: Літературний портрет. – К., 1998. – 129 с.
5. Клочек Г.Д. Поетика і психологія. – К.: Знання. – 1990. – 47 с.
6. Костенко А. Діалектика художнього образу: Нові аспекти теорії соціалістичного реалізму.- К.: Дніпро, 1986.- 311с.
7. Панченко В. За ними завтрашній день. - Дніпро. – 1976.- №7.- С. 135-141.